

UO'K: 378.014.15

**BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA PEDAGOGIK
HAMKORLIKNI LOYIHALASHTIRISHNING NAZARIY JIHLTLARI****ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ПРИ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ****THEORETICAL ASPECTS OF DESIGNING PEDAGOGICAL COOPERATION IN PREPARING
FUTURE TEACHERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES****Xasanov Shoxjaxon G'olibjon o'g'li**

Farg'ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya

Maqolada bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda pedagogik hamkorlikni loyihalashtirishning ilmiy-nazariy asoslari, kasbiy faoliyatga tayyorlashda pedagogik hamkorlikni loyihalashtirishning metodik tizimi o'rganilgan. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda pedagogik hamkorlikni loyihalashtirishning nazariy jihatlari tahlil qilingan.

Аннотация

В статье изучены научно-теоретические основы проектирования педагогического сотрудничества при подготовке будущих учителей к профессиональной деятельности, методическая система проектирования педагогического сотрудничества при подготовке к профессиональной деятельности. Также были проанализированы теоретические аспекты проектирования педагогического сотрудничества при подготовке будущих учителей к профессиональной деятельности.

Abstract

In the article, the scientific-theoretical bases of designing pedagogical cooperation in preparing future teachers for professional activities, the methodical system of designing pedagogical cooperation in preparing for professional activities are studied. Also, theoretical aspects of designing pedagogical cooperation in preparing future teachers for professional activities were analyzed.

Kalit so'zlar: pedagogika, kasbiy, fanlararo hamkorlik, texnologiya, takomillashtirish, pedagogik, texnologik, model, monitoring, didaktik, loyihalash, ekspert baholash, pedagogik eksperiment.

Ключевые слова: педагогика, профессионал, междисциплинарное сотрудничество, технология, совершенствование, педагогический, технологический, модель, мониторинг, дидактический, проектирование, экспертная оценка, педагогический эксперимент.

Key words: pedagogy, professional, interdisciplinary cooperation, technology, improvement, pedagogical, technological, model, monitoring, didactic, design, expert assessment, pedagogical experiment.

KIRISH

Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy o'nikmasini rivojlanishida amaliy bilimlar tizimi muhim rol o'ynaydi. Bu bilimning muhim tomonlaridan biri shundan iboratki, unda voqelikni subyektivlik mezoni asosida bo'limlarga bo'lib qaraladi. Tafakkur har bir fikrlash jarayonida sodiq holda ishlashi bilan birga, u lokal fikrlash va shu asosda maqsadni amalga oshirish uchun eng qisqa yo'lni tanlashga, ortiqcha narsa va fikrlarni tashlab, zarur fikrlar ustidafaoliyat yuritishga undaydi, – deb uqtiradi. Bu jarayon, o'z navbatida, qaralayotgan modellarning orasida muqobillarini qidirishga, bir modelni boshqa model bilan taqqoslash va taqqoslanadigan komponentlarning nafaqat o'ziga, balki dizayniga ham ahamiyat berishga o'rgatadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Pedagoglarning kasbiy bilim va ko'nikmalarini innovatsion pedagogik texnologiyalar vositasida rivojlantirish, o'qitish jarayonini loyihalashtirish va ta'lim jarayoniga joriy etish masalalari Angela Stoff, Benjamin Bloom, Brian Cole, Drapeau Patty, Jaslin Holberg, Merriembar Jeron, Leyle. M.Spencer, O.A.Kolesnik, B.T.Lixacheva, A.I.Mishenko, V.A.Slastenin, L.F.Spirina,

PEDAGOGIKA

L.G.Semushina, V.P.Bespalko, V.M.Monaxov, G.L.Ilin, T.K.Smikovskaya, S.V.Vasekin, O.B.Yepisheva, G.A.Monaxov, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari A.Abduqodirov, U.Begimqulov, N.I.Tayloqov, bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonlarini takomillashtirish masalalari R.X.Djurayev, Z.K.Ismailova, R.G.Isyanov, N.A.Muslimov, O'.Q.Tolipov, M.B.Urazovalarning ilmiy tadqiqot ishlarida o'rganilgan. Pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq qilishning amaliy jihatlari, o'quv jarayoni loyihalarini yaratish masalalari B.Ziyomhammadov, L.V.Golish, D.M.Fayzullayeva, M.Tojiyev, H.Qarshiboyev, A.Alimov, G.Izetayeva kabi olimlar tomonidan alohida tadqiqot obyekti sifatida o'rganilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy faoliyatdagi fazilatlarining mazmunini quyidagicha tasniflash mumkin:

Pedagogik faoliyat qirralari:

1. Bilimdonlik:

– o'qitadigan fanini puxta bilishi;
– notiqlik san'atiga (o'quv materialini tushunarli va ravon tilda bayon qila olish malakasiga) ega bo'lishi;

– bilimlarni gumanitarlashtira olishi;

– o'qitish vositalarini egallanganligi;

– o'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalarini tahlil qila olishi va ularni baholay olishi;

– bilimlarni uzluksiz mustaqil egallab borishi;

– o'qituvchining shaxsiy sifatleri (mehnatsevarlik, ishga ijodiy yondashish, mustaqillik, kamtarlik, yuksak madaniyatlilik, epchillik, hozirjavoblik, vazminlik, ma'suliyatlilik, sinchkovlik, qat'iyatlilik, batartiblik, sabotlilik, tirishqoqlik, ijrochilik, vijdonlilik, xolislik, har tomonlama bilimdonlik, kuzatuvchanlik, xushmuomalalik, talabalarni sevish va ular shaxsini hurmat qilish va boshqalar).

2. Rivojlantiruvchilik:

– o'quvchilarning yosh xususiyatlari, ularning o'quv imkoniyatlarini bilishi;

– o'quvchilarda o'z faniga qiziqish uyg'ota olishi;

– ta'limning turli usullari (bayoniy-tasviriy, reproduktiv, muammoli ta'lim, qisman-izlanuvchan yoki evristik usul, tadqiqot uslubi)ni egallaganligi.

3. Yo'naltiruvchilik:

– o'qitish tamoyillari tizimi (tarbiya va o'qitish jarayonida talabalar shaxsini har tomonlama rivojlantirish, ilmiylik va bilimlarning talabalar imkoniyatiga yarasha qiyinlik darajasi, o'qituvchi rahbarligida o'quvchilar ongilligi va ijodiy faolligi, o'qitishda ko'rsatmalilik va talabalarning nazariy tafakkurini rivojlantirish, tizimlilik va izchillik, o'qitishdan bilimlarni mustaqil egallashga o'tishni ta'minlash, o'qitish natijalarining puxtaligi va talabalarning bilish imkoniyatlarini rivojlantirish, o'qitishda ijobiy hissiyot yaratish, o'qitishning jamoa tusidaligi va o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish)ni o'zlashtirganligi.

4. Safarbarlik:

– darsda o'quvchilarning diqqatini barqarorlashtirishi;

– har xil tipdagi darslar (yangi bilimlarni o'zlashtirish, malaka va ko'nikmalarni egallash, va ularni qo'llash, bilimlarni tizimlashtirish va umumlashtirish, bilim, malaka va ko'nikmalarni nazorat qilish va tuzatish, aralash dars)ni o'tkaza olishi;

– ta'limga oid va kasbga yo'naltirish ishlarini amalga oshira olishi;

– egallangan bilimlarni tizimlashtirish va umumlashtirishi;

– hazil-mutoyibani uddalay olishi;

– pedagogik faoliyatni ilmiy asosda tashkil qila olishi va unga qo'yiladigan estetik va gigiyenik talablarga rioya qila olishi.

5. Loyihachilik:

– o'z mutaxassisligiga oid ta'lim muassasasi kursini puxta bilishi;

– o'z fanining metodikasini bilishi;

– o'qitish va talabalarning bilim, malaka va ko'nikmalarini tekshirish uchun o'quv manbalarini tanlay olishi;

– o'qitishda predmetlararo, ichki va tashqi aloqalardan foydalanish malakasi;

– kerakli hujjatlarni to'g'ri olib borishi va rasmiylashtirishi;

– asosiy tarbiyaviy ishlarning turlarini aniqlash va uni o'tkazish shakllarini tanlashi;

6. Vositachilik:

- guruh jamoasini boshqara bilishi;
- o'qitishni tashkil qilish shakllari (frontal, individual, guruh)ni egallagan bo'lishi;
- o'quvchilarning ota-onalari bilan ishlay olishi;
- muloqot jarayonida axloqiy normalarga rioya qilishi;
- lektor-targ'ibotchi malakasini egallagan bo'lishi.

7. Tashkilotchilik:

- darsni tashkil qila olishi;
- guruh rahbari ishini rejalashtirishi;
- guruhdan va darsdan tashqari ishlarni, o'z faniga oid ommaviy tadbirlarni tashkil qilishi va ularni mohirona o'tkazishi.

8. Tadqiqotchilik:

- dars, shuningdek o'quv-tarbiya tadbirlarini tanqidiy tahlil qila olishi;
- ta'lim-tarbiyaga oid uncha murakkab bo'lmagan pedagogik tajribalarni o'tkazishi va ishlab chiqishi;
- boshqa o'qituvchilarning tajribalarini tahlil qilish va ulardan tanqidiy foydalanishi;
- ilmiy va pedagogik ijodga qiziqishi;
- mulohaza yuritganda fikrlashning dialektik uslubini qo'llashi.

Ko'rib o'tganimizdek pedagogik faoliyat muhim ijtimoiy-pedagogik hodisa. Uni aniq tashkil qilish, talaba-yoshlar bilim olish jarayonini, ularning ehtiyojlari, qiziqishlari, motivlari, maqsadlari, amalga oshirish shakllarini to'g'ri yo'naltirish pedagogik mahoratning shakllanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Har qanday faoliyat singari, pedagogik faoliyat ham maxsus tayyorgarlik (ma'lumotlilik), tajriba, ixtisoslik bo'yicha bilimga ega bo'lishini talab etadi.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda kasbiy pozitsiya muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Pedagogik pozitsiya – pedagogik tafakkur mahsuli, tarbiya jarayonini his etish va tarbiya jarayoniga tayyorgarlik darajasidir. Bu shunday holatki, o'qituvchining bolalarga nisbatan egallagan dastlabki pozitsiyasi uning keyingi faoliyati yo'lini belgilab beradi. Chunki shu pozitsiya orqali turli vaziyatlar o'quvchiga o'z hukmini o'tkaza boshlaydi. Agar o'qituvchi bolani "sindirish", "yengish" yoki "buysundirish"ga intilsa, bolaning kichik xatosi ham uni g'azablantiradi va natijada bolaga qichqirish, qattiq tanbeh berish, yomon baho qo'yish va uni kamsitish kabi holatlar ro'y beradi. Agar o'qituvchi sinfga "ishlash", "tarbiyani anglash", "muayyan muloqotga kirishish", "maqsadga erishish" uchun borsa, u o'quvchilarning bosh maqsadga tomon umumiy harakatiga xalaqit bermagan holda undagi ayrim kamchiliklarni yo'l-yo'lakay bildirmasdan hal etib boradi. Pedagogik pozitsiyadagi farqlarni turli o'qituvchilar faoliyatidagi farqlarga qarab yengil ajratish mumkindir. O'qituvchilar mahoratining turlichaligi pozitsiyalardagi rang-baranglikni oshiradi.

Hozirgi zamon pedagoglarining pedagogik pozitsiyasi ulardagi pedagogik qobiliyatlarning rivojlanish darajasi bilan bevosita bog'liqdir.

O'z kasbiga munosabatlar nuqtai-nazarlarini ko'rib chiqish davomida unga xos quyidagi tavsiflarni ajratib ko'rsatish mumkin:

Birinchi pozitsiya bu – "masofali pozitsiya" bo'lib, u tarbiya subyektlari hamkorligidagi ruhiy masofani anglatadi. Bu yerda uchta "uzoq", "yaqin" va "yonida" kabi asosiy belgilarni ajratish mumkin bo'ladi. "Uzoq" masofa munosabatlarda samimiylik yo'qligi va o'qituvchi o'z ishini "qog'oz uchun" nomigagina bajarayotganligini bildiradi. "Yaqin" masofani tanlagan pedagog o'quvchilarning do'sti bo'lib, ular bilan o'z ijodiy qarashlarini amalga oshiradi.

Ikkinchi pozitsiya – "darajali pozitsiya" – pedagoglar va o'quvchilarning aloqalari, hamkorligi va bir-biriga to'g'ri kelishidan kelib chiquvchi "vertikal yo'nalishdagi": "sust", "ustivor" va "teng" kabi iyerarxik munosabatlari tizimidir. "Ustivor" pozitsiya uchun "o'quvchi yosh, tajribasiz va no'noq" qarashlari orqali bo'ladigan avtoritar buyruqbozlik bosimi xosdir. "Sust" pozitsiya uchun esa bolalik yoshi tabiati oldida tiz cho'kish, bola tarbiyasi rivojiga qo'shilishdan hayiqish xos bo'lib, unda o'qituvchi bolaning injiqliklariga xizmat qiluvchi bir passiv shaxsga aylanib qoladi. Keyingi "teng" pozitsiyada o'qituvchi o'z tarbiyalanuvchisini o'ziga teng ko'radi va bu albatta, o'zaro hurmatga asoslangan bo'ladi. Faqat ayrim hollardagina o'qituvchi bola injiqliklarini o'z irodasiga buysundirish uchungina "ustivor" pozitsiyaga o'tishi mumkin.

Uchinchi pozitsiya – "kinetik pozitsiya" ("kinetika" – harakat) bo'lib, o'zaro hamkorlik faoliyatida boshqa kishiga nisbatan harakat holatini anglatadi va "oldinda", "orqada", "birgalikda"

PEDAGOGIKA

kabi vaziyatlarda bo'ladi. "Oldinda" pozitsiyasi pedagogning boshlovchilik faoliyatini anglatadi va bunda o'qituvchi o'quvchilarni o'z orqasidan ergashtirib bora oladi. "Orqada" pozitsiyasi o'qituvchining "cho'ponchilik uslubi"dan dalolat beradi, ya'ni u o'quvchilarni oldinga solib haydash orqali boshqaradi. "Birgalikda" pozitsiyasida o'qituvchi o'quvchilar bilan birgalikda o'zlarining umumiy harakat yo'llarini belgilab oladilar. Qisqasi faoliyatning bosh yo'nalishida "oldinda", maydachuvalarda "orqada" va umumiy harakatda "birgalikda" pozitsiyalari amal qiladi.

Shunday qilib o'z kasbi ahamiyatiga munosabat nuqtai nazaridan kelib chiqib "faoliyat mezonlarida" yonida, teng va birgalikda, lekin ozgina oldinda kabi holatlarning bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Pedagogik mahorat – bu o'qituvchi-tarbiyachining kasbiy va shaxsiy faoliyati natijasining umumlashmasi sifatida, muayyan bilim, ko'nikma, malakalar yig'indisidan iborat bo'ladi va o'zining shakllanishi jarayonida bir necha yo'lini bosib o'tadi:

– birinchi yo'l – o'quv–pedagogik faoliyat yo'li bo'lib, u fanlarni ilmiy texnikaviy taraqqiyot va davr talablari darajasida bilishni nazarda tutadi.

– ikkinchi yo'l – shaxsiy faoliyat yo'li bo'lib, u o'ziga, o'z ishiga, hamkasblariga, o'quvchilarga, ularning ota-onalariga bo'lgan munosabatini bildirib, o'z mavqeini tushunishi, o'z-o'ziga baho berish, o'z-o'zini anglash, mustaqil ravishda bilimni oshirishga intilish, o'zini-o'zi kamolotga yetkazish, bunyodkorlikka, ijodkorlikka, tadbirkorlikka layoqatini yangilikka muntazam intilishini anglatadi.

– uchinchi yo'l – ijtimoiy-pedagogik faoliyat yo'li bo'lib, u o'qituvchi-tarbiyachining o'quvchilarni, jamoani "ko'ra bilishini", o'quvchi yoshlarning qiziqishi va talablarini, ular duch keladigan qiyinchiliklarni oldindan anglay olishini; har bir o'quvchi-tarbiyalanuvchining individual-psixologik xususiyatlarini ilg'ay olishini; darsda va darsdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarni tashkil qilish bo'yicha bilim, ko'nikma, malakalarning shakllanganligini; turli ijtimoiy-foydali ishlarga o'quvchilarni jalb eta olishini; fanga, hayotga, san'atga, ijtimoiy-foydali mehnatga havas uyg'ota olish kabi qobiliyati qirralarining mavjudligini anglatadi;

– to'rtinchi yo'l – axborot-kommunikativ faoliyat yo'li bo'lib, u o'qituvchining ma'lumot-axborotga ega ekanligini; voqelik, pedagogik olamdagi voqea-hodisalar to'g'risidagi ma'lumotlar bilan qurollanganligini; axborot va kommunikativ texnologiyalardan ma'lumotlar ola bilishini, uni o'z tafakkur elagidan o'tkazib, hamkasblari, o'rtoqlari, o'quvchilariga yetkaza olish qobiliyatiga ega ekanligini ko'rsatadi.

Yuqoridagi tahlillar asosida yana shuni alohida ta'kilash lozimki, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi ularning kasbiy kompetentligini shakllantirishsiz imkonsiz jarayon bo'lib qoladi. Pedagogika sohasida kasbiy kompetentlik tarkibi olimlar tomonidan turlicha talqin qilinmoqda. Shuni ta'kidlash lozimki, turli rakursdagi qarashlarda tadqiqotchilar pedagogik faoliyatning u yoki bu tarkibiy qismiga urg'u berishadi. Tahlillar asosidagi kasbiy kompetentlikning yaxlit holatdagi tarkibiy qismlari: kognitiv, kasbiy-texnologik, axborot, kommunikativ, metodik va boshqalarlar iborat.

XULOSA

Kasbiy kompetentlik bo'lajak o'qituvchining alohida bilim, malakalarning egallanishinigina emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislikka oid bilimlarni doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi. Demak, kasbiy kompetentlik integral xususiyatga egadir. U pedagogik faoliyat jarayonida paydo bo'ladigan vaziyatlarda kasbiy muammolar va kasbiy topshiriqlarni hal eta olish qobiliyati va tayyorlik darajasi bo'lib, bilim, ko'nikma, malaka, kasbiy va hayotiy tajribani, qadriyatlar va madaniyatni ishga solishni nazarda tutadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования. – Москва.: «Академия», 2013. –С. 38.
2. Казакова Н.Е, Валева И.А. Теоретические основы исследования полипрофессионализма учителя сельской школы -Образование: исследовано в мире//Международный педагогический интернет журнал, 2004. – Эл.текст:www.oim.ru/reader.asp?number=446.
3. Леонтьев, А.А. Педагогическое общение / А.А. Леонтьев. — М.: МГУ, 1979.-112 с.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма. Москва, 1996.
5. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришининг назарий-методик асослари. Пед.фан док. Дисс... афтореферат. Тошкент.: 2007. –Б. 132.

6. Рахимов Б.Х. Бўлажак ўқитувчида касбий маданий муносабатларини шакллантириш тизими. Тошкент.: Фан. 2005. –Б. 10.
7. Хайдаров Ф.И. Муслимов Н. Педагогик кадрлар тайёрлаш истиқболи. Педагогик таълим. Тошкент.: 6-сон 2009. –Б. 8-9.
8. Холиқов А. Педагогик маҳорат.Тошкент.: Иқтисод-молия. 2010. –Б.24.